

Apjir/ e-ISSN: 2602-2893

Cilt: 7, Sayı: 1, 2023, ss. 52-71/ Volume: 7, Issue: 1, 2023, pp. 52-71

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/apjir>

ARAŞTIRMA MAKALESİ/RESEARCH ARTICLE

HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE TAHLİLİ

Mehmet Sabih AYDIN

Doktora Öğrencisi, Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalı, Siirt.

PhD Student, SiirtUniversity, Social Sciences Institute Hadith Department, Siirt/Turkey

s.aydin.5627@gmail.com

orcid.org/0000-0001-9660-6944

ror.org/05ptwtz25

Öz

Hadis ilminde hadisin sened ve metinden oluştuğu bilinmektedir. Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen rivayetlerin sıhhat tespitini yaparken rivayetler hem sened hem metin tenkidine tabi tutulmakta, rivayetlerin sıhhat derecesi bu minval üzere ortaya konulmaktadır. Sened tenkidinde râviler tenkide tabi tutulurken, metin tenkidinde rivayetlerin metni bazı kriterler ışığında tahlil edilmekte ve bu tahlil sonucunda metinde herhangi bir illet olup olmadığı tespit edilmektedir. Metin tenkidinde başvuru kriterlerinden biri de Hadislerin Kur'an'a arz edilmesi uygulamasıdır.

Hadis kaynaklarına bakıldığında hadislerin Kur'an'a edilmesini bildiren ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen bazı rivayetlere rastlanılmaktadır. Söz konusu rivayetler İslâm âlimleri arasında ihtilaf oluşturmuş, bazı âlimler rivayetleri bağlayıcı bularak hadislerin Kur'an'a arz edilmesi lüzumunu savunurken, bir kısım âlim ise rivayetlerin zayıf ve uydurma olduğunu, hadislerin Kur'an'a arz edilmesine gerek olmadığını beyan etmiştir. Bu çalışmada söz konusu rivayetler araştırılmış, rivayetlerin tahrir ve tahlili yapılmıştır. Rivayetler sened ve metin tenkidine tabi tutulmuş, konuyla ilgili önemli İslam âlimlerinin görüşüne yer verilmiştir. Tespit edilen sonuçlar çalışmanın sonunda ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rivayet, Kur'an, Arz, Tahrîc, Tahlil.

EXTRACTION AND ANALYSIS OF RUMOR REGARDING TO PRESENT OF HADITHS TO THE QUR'AN

Abstract

In the science of hadith, it is known that the hadith consists of the sened and the text. While determining the authenticity of the narrations attributed to the Prophet (pbuh), the narrations are subject to both sent and text criticism, the determination of the narration and its authenticity are revealed in this way. While the narrators are subject to criticism in the text criticism, the text of the narration is analyzed in the light of some criteria and as a result of this analysis, it is determined whether there is any malady in the text. One of the criteria used in text criticism is the application of presenting hadiths to the Qur'an.

Geliş Tarihi: 24.02.2023

Doi: doi.org/10.52115/apjir.1255827

Kabul Tarihi: 06.04.2023

When we look at the hadith sources, it is stated that the hadiths are to present the Qur'an and that Hz. There are some narrations attributed to the Prophet (pbuh). The narrations in question created a conflict among Islamic scholars, and some scholars found the narrations binding and argued that the hadiths should be submitted to the Qur'an. Some scholars have declared that the narrations are weak and fabricated and that there is no need to present the hadiths to the Qur'an. In this study, the rumors in question were researched, their interpretation and analysis were made. The narrations were to subject to criticism on the sened and the text, and the opinions of Islamic scholars who were related to the subject were included. The determined results were put in the middle at the end of the study.

Key Words: Hadith, Rumor, Qur'an, Present, Extraction, Analysis

Atıf / Cite as: Aydın, Mehmet Sabih. "Hadislerin Kur'an'a Arzı ile İlgili Rivayetlerin Tahrîc ve Tahlili". *Apjir* 7/1 (Nisan 2023), 52-71.

Giriş

"Arz" kelimesi arapça *a-r-d* (عرض) fiilinden türemiş olup sözlükte "sunmak, takdim etmek, teşhir etmek, sergilemek, göstermek" gibi anlamlara gelir.¹ Hadis ıstılahında *arz*, hadis tahammül yollarından *kıraat* ile eş anlamda kullanılıp talebenin şeyhinin rivayet ettiği hadisleri şeyhin huzurunda okumasıdır.² Müttekaddimûn dönemi hadis usûlü kitaplarında metin tenkidi uygulamasına pek fazla yer verilmediğinden *arz* sözcüğü Kur'an'a arz bağlamında kullanılmamıştır.³

Hadislerin Kur'an'a arzı demek, Kur'an-ı Kerim'e uygun olması ve Kur'an ayetlerine ters düşmemesidir.⁴ Kur'an'a arz meselesinde "arz", adını Hz. Peygamber'e (s.a.v.) isnad edilen: "Benden nakledilenleri Allah'ın kitabına arz ediniz. Ona uygun ise ben söylemişimdir, uygun değilse benim sözüm değildir."⁵ şeklindeki rivayetlerden almaktadır.

Hadis kaynaklarına bakıldığında hadislerin Kur'an'a arz edilmesini bildiren ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen bazı rivayetlere rastlanılmaktadır. Hadislerin Kur'an'a arzı meselesi ilim erbabı arasında ihtilaflar doğurmuş, bazı âlimler rivayetleri bağlayıcı bularak hadislerin Kur'an'a arz edilmesi lüzumunu savunurken bir kısım âlim ise rivayetlerin zayıf veya uydurma olduğunu, hadislerin Kur'an'a arz edilmesine gerek olmadığını beyan etmiştir. Arz hadisini sahîh kabul edip onu hüccet sayanlar arz uygulamasını Peygamber (s.a.v.) dönemine kadar dayandırmaktadırlar. Arz hadisini

¹ Fatih Güzel, *Arapça Sözlük* (İstanbul: Akvaryum, 2014), 236.

² Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, 'Ulûmü'l-ḥadîs, thk. Nûreddin İtr (Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Fikr el-Muâsır-Dâru'l-Fikr, 1436/2015), 137; Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en Nevevî, et-Taḥrîb ve't-teysîr (Ankara: Mütercim, 2017), 67.

³ Furkan Çakır, "Hadislerin Kur'an'a Arzının Suiistimali", *Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 152.

⁴ Ahmet Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı* (İstanbul: İnsan, 2020), 17.

⁵ Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî İbnü'l-Mukrî, *Mu'cem*, thk. Ebî Abdırrahmân Âdil b. Sa'd (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998), 356 (H. No: 1168); Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru İhyâ'ü Turâsî'l-Arabî, 1413/1993), 4/208.

mevzu' sayanlar ise onunla amel etmemekle beraber Râfîzîlerin ve dine zarar vermek isteyenlerin uygulaması olduğunu beyan etmişlerdir.⁶

Hadislerin Kur'an arzı meselesi akademik çevrede de ele alındığı ve tartışıldığı bilinmektedir. Hadislerin Kur'an'a arz edilmesiyle ilgili olarak yapılan akademik çalışmaların ağırlıklı olarak usûle yönelik, yani metodik çalışmalarla sınırlı kaldığı konuyla ilgili rivayetlerin tahrîci ve tahliline girilmediği tespit edilmiştir.⁷

Dolayısıyla ehemmiyetine binaen bu çalışmada arz hadisi olarak bilinen ve Hz. Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilen "Benden nakledilenleri Allah'ın kitabına arz ediniz" şeklindeki rivayetler hicri ilk üç asırdaki hadis kaynakları taratılarak tespit edilmiştir. Rivayetler sened tenkidinden geçirilip çalışmamızın boyutunu aşmamak için senedde cerh edilen râvi veya râviler varsa bunların durumları belirtilmiştir. Rivayetlerin ayrıca muhteva tenkidi de yapılmış ve rivayetlerle ilgili önemli İslâm âlimlerinin görüşüne değinilerek nihaî bir değerlendirme ile çalışma tamamlanmıştır.

1. Hadislerin Kur'an'a Arzı ile İlgili Rivayetlerin Tahrîci ve Sened Tenkidi

Hadislerin Kur'an'a arzı ile ilgili rivayetlere bakıldığında rivayetlerin Alî b. Ebî Tâlib (ö. 40/661), Sevbân b. Bücdüd (ö. 54/674), Ebû Hüreyre (ö. 58/678) ve Abdullah b. Ömer (ö. 73/693) (r. anhum) isimli sahâbeden merfu' ve Hasan b. el-Basrî'den mürsel olarak aktarıldığı görülmektedir. Ayrıca söz konusu rivayet Hâricî mezhebinin bir kolu olan İbâdiyye'de Abdullâh b. Abbâs'tan (ö. 68/687) merfu' şeklinde nakledilmiştir.

1.1. Alî b. Ebî Tâlib'ten Gelen Rivayetler

Alî b. Ebî Tâlib'ten nakledilen rivayet hadis kaynaklarından İbnü'l-Mukrî'nin (ö. 381/991) *Mu'cem*'inde, Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'inde tahrîc edilmiştir. İbnü'l-Mukrî'nin *Mu'cem*'inde nakledilen rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا أَبُو الْحَسَنِ عَلِيُّ بْنُ الْعَبَّاسِ بْنِ الْوَلِيدِ الْبَجَلِيُّ الْمَقَائِعِيُّ ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مَرْوَانَ، ثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْحَكَمِ بْنِ ظَهْرٍ، ثَنَا أَبُو بَكْرٍ بْنُ عَيَّاشٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ عَنْ زَيْدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَمَامَةَ عَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهُ سَيَكُونُ بَعْدِي رِوَاةٌ يَزُورُونَ عَنِّي أَحَادِيثَ فَأَعْرَضُوا عَلَى الْقُرْآنِ فَمَا وَافَقَ الْقُرْآنَ فَخُذُوا بِهِ، وَمَا لَمْ يُوَافِقِ الْقُرْآنَ فَلَا تَأْخُذُوا بِهِ»

⁶ Detaylı bilgi için bk. Keleş, Hadislerin Kur'an'a Arzı, 18-148; Çakır, "Hadislerin Kur'an'a Arzının Suiistimali".

⁷ Tespit ettiğim kadarıyla konuyla ilgili yapılan çalışmalar şunlardır: Keleş, Hadislerin Kur'an'a Arzı; Kamil Çakın, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 34 (1993), 237-262; Çakır, "Hadislerin Kur'an'a Arzının Suiistimali"; Hüseyin Güleç, "Âhâd Haberlerin Kur'an'a Arzı", Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/2 (2017), 1-17; İbrahim Özdemir, "İmam Şâfiî'de Hadislerin Kur'an'a Arzı", Diyanet İlmî 54 (2018), 13-38; Salâhaddin Polat, "Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri", (1995); Sahip Beroje, "Şâfiî'nin Sünnetin Kur'an'a Arzı Yöntemine Sünnetin Beyan Vasfı Çerçevesinde Yaklaşımı", Uluslararası İmam Şâfiî Sempozyumu, thk. Mehmet Bilen (İstanbul, 2010), 860-877.

İbnü'l-Mukrî' (ö. 381) < Ebu'l Hasan Alî b. el-Abbâs b. el-Velîd el-Becelî el-Mukâniî' (ö. 310) < Muhammed b. Mervân (ö. ?) < İbrâhîm b. el-Hakem b. Zuhayr (ö. ?) < Ebû Bekr b. Ayyâş (ö. 193) < Âsım b. Ebî'n-necûd (ö. 127) < Zeyd b. Alî (ö. 122) < Umâme (ö. ?) < Alî (r.a.) tarîkiyle gelen rivayette Alî (r.a.) dedi ki: Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle dedi: "Benden sonra râviler olacak benden hadis rivayet edeceklerdir. Onları Kur'an'a arz ediniz. Kur'an'a muvafık ise onu alın, Kur'an'a muvafık değilse onu almayın"⁸

Rivayetin isnad zincirinde yer alan râvilerden Muhammed b. Mervân hakkında kaynaklarda Şîî olduğu kaydedilmiş, Dârekutnî geceleyin odun taşıyan birine benzeterek *metrûk* bir râvi olduğunu ve sika râvilerden çok az hadis rivayet ettiğini ifade etmiştir.⁹ İbrâhîm b. el-Hakem b. Zuhayr'ı, Ebû Hâtım ehl-i re'yden saymış ve hakkında *kezzâb* diyerek hadislerini terk etmiştir.¹⁰ İbrâhîm b. el-Hakem kaynaklarda Râfîzîlikle itham edilmiş, Dârekutnî hadiste *zayîf* kabul etmiştir.¹¹ İsnadın müşterek râvisi olan Ebû Bekr b. Ayyâş için ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığı ve bazen hatalar yaptığı söylenmiştir.¹²

Zeyd b. Alî'nin, rivayeti Umâme'den aldığı kaydedilmiş, ancak hangi Umâme'nin olduğu belirtilmemiştir. Zeyd b. Alî'nin hadis rivayet ettiği hocaları incelendiğinde de Umâme isminde bir hocasının olduğu kaynaklarda tespit edemedik.

Netice olarak, Hz. Alî'den (r.a.) nakledilen söz konusu rivayette senedde yer alan Muhammed b. Mervân ve İbrâhîm b. el-Hakem münekkidlerce cerh edildiğinden, Zeyd b. Alî'nin rivayeti kimden aldığı müphem kaldığından bu vecihle nakledilen rivayetin senedinin zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili Dârekutnî'nin *Sünen*'inde nakledilen rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا عُمَانُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ السَّمَّالِ، نَا حَنْبَلُ بْنُ إِسْحَاقَ، نَا جُبَارَةُ بْنُ الْمُغَلِّسِ، نَا ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ أَبِي النَّجُودِ، عَنْ زُرَّ بْنِ حَبِيشٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّهَا تَكُونُ بَعْدِي رُوَاةٌ يَرُؤُونَ عَنِّي الْحَدِيثَ، فَأَعْرَضُوا حَدِيثَهُمْ عَلَى الْقُرْآنِ فَمَا وَافَقَ الْقُرْآنَ فَخُذُوا بِهِ، وَمَا لَمْ يُوَافِقِ الْقُرْآنَ فَلَا تَأْخُذُوا بِهِ»

Dârekutnî (ö. 385) < Osmân b. Ahmed b. es-Semmâk (ö. 344) < Hanbel b. İshâk (ö. 273) < Cübâre b. Muğallis (ö. 241) < Ebû Bekr b. Ayyâş (ö. 193) < Âsım b. Ebî'n-necûd (ö. 127) < Zirr b. Hubeyş (ö. 81) < Alî b. Ebî Tâlib senediyle nakledilen rivayette Alî b. Ebî Tâlib şöyle dedi:

⁸ İbnü'l-Mukrî, *Mu'cem*, 356 (H. No: 1168).

⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehabî, *el-Muğnî fi'd-du'afâ'*, thk. Hâzm el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/372; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâm, 1423/2002), 7/498.

¹⁰ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1371/1952), 2/94.

¹¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehabî, *Mizânü'l-İtidâl*, thk. Muhammed Rıdvân Arkasûsî vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017), 62.

¹² Ebû Hâtım Muhammed b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Kitabü's-sikât* (Dekken (Hindistan): Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973), 7/669.

Rasûlullâh (s.a.v.) dedi ki: “Benden sonra râviler olacak benden hadis rivayet edeceklerdir. Onların hadislerini Kur'an'a arz ediniz. Kur'an'a muvafık ise onu alın Kur'an'a muvafık değilse onu almayın”¹³

Rivayetin zincirinde yer alan Cübâre b. Muğallis hakkında Yahya b. Maîn, kezzâb demiş; Buhârî, rivayetlerinde ızdırab olduğunu belirtmiştir.¹⁴ Ahmed b. Hanbel, rivayetlerinin mevzu' olduğunu söylemiştir.¹⁵ Ebû Hâtim, onun için “adaleti elimde” demiştir.¹⁶ İbn Adî, Nesâî ve Ukaylî *Đu'afâ'*larında zikretmişlerdir.¹⁷ Dârekutnî, *metrûktur* demiştir. İbn Hibbân, Cübâre'nin senedleri değiştirdiğini, mürseli merfu' yaptığını hadisleriyle ihticac edilemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁸ Dolayısıyla Cübâre'nin münekkidlerce zayıf sayılıp hakkında tevsik nakledilmediğinden rivayetlerinin alınamayacağı anlaşılmaktadır. Dârekutnî rivayet ile ilgili değerlendirmesinde senedinde bir vehm olduğu konuyla ilgili asıl senedin Âsım < Zeyd < Alî b. Hüseyin tarikiyle mürsel olarak geldiğini kaydetmiştir.¹⁹

Ca'fer el-Müstağfirî (ö. 432/1041); Ebû Alî Zâhir b. Ahmed (ö. 389) < Ebû Lebîd Muhammed b. İdris (ö. 313) < Ebû Kurayb (ö. 248) < Ebû Bekr b. Ayyâş (ö. 193) < Âsım b. Ebî'n-necûd (ö. 127) < Zirr b. Hubeyş (ö. 81) yoluyla Alî b. Ebî Tâlib'ten aynı manada bir rivayet tahrîc etmiştir.²⁰ Rivayetin senedini incelediğimizde zincirde herhangi bir inkıtâ' görülmediği gibi râvilerin cerh-ta'dil durumlarında da cerhe uğramış herhangi bir râvi tespit edilmemiştir. Ancak, müellif el-Müstağfirî'nin eserlerinde mevzû' rivayetler naklettiği kaydedilmiştir.²¹ Dolayısıyla hem söz konusu sebepten hem de rivayetlerin müşterek râvisi Ebû Bekr b. Ayyâş'ın ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığı kaydedildiğinden bu vecihle gelen rivayetin zayıf olduğu ağır basmaktadır. Müstağfirî'nin

¹³ Dârekutnî, *Sünen*, 4/208.

¹⁴ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdîrahmân Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983), 4/491-492.

¹⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî *ez-Zehebî*, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982), 11/151.

¹⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/550.

¹⁷ Ebû Abdîrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *ed-Đu'afâ' ve'l-metrûkîn*, thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût (Beirut: Müessesetü'l-Kütübü's-Sakafî, 1405/1985), 72; Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ el-Ukaylî, *ed-Đu'afâ'ü'l-kebîr*, thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984), 1/206; Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fi đu'afâ'i'r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd, Alî Muhammed Muavvad (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 2/443.

¹⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-İslâmiyye, 1414/1994), 2/58.

¹⁹ Dârekutnî, *Sünen*, 4/209.

²⁰ Ebû'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed b. el-Mu'tez el-Müstağfirî, *Fezâ'ilü'l-Đur'ân*, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006), 315 (H. No: 353).

²¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî *ez-Zehebî*, *Tezkiretü'l-huffâz* (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 3/200; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî ed-Dımaşkı İbn Abdülhâdî, *Tabakâtü 'ulemâ'i'l-hadis*, thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhim ez-Zeybek (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996), 3/296.

rivayetini Ebû İsmâîl Abdullâh el-Herevî de (ö. 481/1089) aynı vecihle *Zemmü'l-kelâm ve ehlih* isimli eserinde kaydetmiştir.²²

Sonuç olarak, Alî b. Ebî Tâlib'ten gelen rivayetlere bakıldığında İbnü'l-Mukrî' ve Dârekutnî'nin tarîklerinde cerh edilen râviler yer almaktadır. Bunun yanında Dârekutnî, rivayeti tahrîc ederken merfu' olarak nakledilen rivayette bir vehm olduğu söz konusu rivayetin aslının mürsel şeklinde geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Hz. Ali'den (r.a.) nakledilen rivayetlerin sened açısından zayıf kaldığı ortaya çıkmaktadır.

1.2. Sevbân b. Bücdüd'den Gelen Rivayet

Sevbân b. Bücdüd'den (r.a.) nakledilen rivayeti Taberânî (ö. 360/971), *el-Mu'cem*'inde tahrîc etmiştir. Söz konusu rivayet şöyledir:

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ يَحْيَى بْنِ حَمْرَةَ، ثنا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَبُو النَّضْرِ، ثنا يَزِيدُ بْنُ رَبِيعَةَ، ثنا أَبُو الْأَشْعَثِ، عَنْ ثَوْبَانَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «أَلَا إِنَّ رَحَى الْإِسْلَامِ دَائِرَةٌ»، قَالَ: فَكَيْفَ تَصْنَعُ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: «اعْرِضُوا حَدِيثِي عَلَى الْكِتَابِ، فَمَا وَافَقَهُ فَهُوَ مِنِّي، وَأَنَا فُلْتُهُ»

Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ b. Hamza (ö. 289) < İshâk b. İbrâhîm Ebu'n-Nadr (ö. 227) < Yezîd b. Rabîa^c (ö. ?) < Ebu'l-Eş'as (ö. ?) < Sevbân tarîkiyle gelen rivayette Rasûlullâh (s.a.v.) dedi ki: "İslâm'ın değirmeni dönmektedir. Bunun üzerine Sevbân nasıl hareket edelim? diye sordu. Rasûlullâh (s.a.v.): "Hadisimi Kitab'a arz ediniz. O'na muvafık ise bendendir ve ben söylemişimdir."²³

Rivayetin râvilerinden Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ b. Hamza hakkında Zehebî zayıf demiş²⁴ ve *münker* hadisler naklettiğini beyan etmiştir.²⁵ İbn Hacer de birinci mertebe müdellislerden saymış²⁶ ve *münker* rivayetlerinin olduğunu ifade etmiştir.²⁷ İsnaddaki diğer râvi İshâk b. İbrâhîm Ebu'n-Nadr'ı ile ilgili İbn Adî *Du'afâ*'sında zikretmiş,²⁸ Zehebî, *sika* olduğunu ancak *münker* rivayetlerinin bulunduğunu kaydetmiştir.²⁹ Yezîd b. Rabîa^c hakkında Buhârî hadislerinin *münker* olduğunu söylemiş, Nesâî *metrûk* diyerek râviyi cerh

²² Ebû İsmâîl Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî el-Herevî, *Zemmü'l-kelâm ve ehlih*, thk. Abdurrahmân Abdülazîz eş-Şiblî (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1418/1998), 1/164.

²³ Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi (Beirut: Dâru İhyâ'ü Turâsi'l-Arabî, 1422/2002), 2/97 (H. No: 1429).

²⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beirut: Dâru'l-Ğarbî'l-İslâmîyye, 1424/2003), 6/690.

²⁵ Zehebî, *el-Muğni fi'd-du'afâ*, 1/58.

²⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Ṭabaqâtü'l-müdellisîn*, thk. Âsım b. Abdullah el-Kureyvitî (Umman: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983), 19.

²⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 1/650.

²⁸ İbn Adî, *el-Kâmil*, 1/551.

²⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ* ve'l-metrûkîn, thk. Hammâd b. Muhammed (Mekke: Mektebetü'n-Nahdâ, 1387/1967), 26.

etmiştir.³⁰ Ebû Hâtım, *daifu'l-hadis, münkeru'l hadis* diyerek Ebu'l-Eş'as < Sevbân yoluyla naklettiği rivayetlerde çok hata yaptığını belirtmiştir.³¹

Görüldüğü üzere Sevbân b. Bücdüd'den nakledilen rivayette cerhe uğramış râviler yer alıp özellikle rivayetimizde olduğu gibi Ebu'l-Eş'as < Sevbân tarîkinde hatalar olduğu açıklandığından söz konusu senedin zayıf kaldığı anlaşılmaktadır.

1.3. Ebû Hüreyre'den (r.a.) Gelen Rivayetler

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledilen rivayetler Dârekutnî'nin *Sünen*'inde, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *el-Medhal*'inde ve Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *el-Kifâye'sinde* tahrîc edilmiştir. Dârekutnî'nin rivayeti iki vecihle gelmiş ve rivayet şöyledir:

حَدَّثَنِي أَبِي، نَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَنْبَلِ بْنِ عَبْدِ الْجَبَّارِ ، نَا دَاوُدُ بْنُ عَمْرٍو ، نَا صَالِحُ بْنُ مُوسَى ح وَثَنَا
عُثْمَانُ بْنُ أَحْمَدَ الدَّقَاقِ نَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ حَفْصِ الْخَنَمِيّ ، نَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْمُحَارَبِيِّ ، نَا
صَالِحُ بْنُ مُوسَى ، عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُقَيْعٍ ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، قَالَ: «سَيَأْتِيكُمْ عَنِّي أَحَادِيثٌ مُخْتَلِفَةٌ ، فَمَا جَاءَكُمْ مُوَافِقًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَهُوَ مِنِّي
، وَمَا جَاءَكُمْ مُخَالِفًا لِكِتَابِ اللَّهِ وَلِسُنَّتِي فَلَيْسَ مِنِّي»

Dârekutnî < Babam (yani, Ömer b. Ahmed) (ö. ?) < Ahmed b. el-Huneyn b. Abdil Cebbâr (ö. 306) < Dâvûd b. Amr (ö. 228) < Sâlih b. Mûsâ (ö. 201) < Abdülazîz b. Rufay' (ö. 130) < Ebû Sâlih (ö. 101) < Ebû Hüreyre,

Dârekutnî < Osmân b. Ahmed ed-Dekkâk (ö. 344) < Muhammed b. el-Hüseyn b. Hafs el-Has'amî (ö. 315) < Muhammed b. Ubayd el-Muharibî (ö. 245) < Sâlih b. Mûsâ (ö. 201) < Abdülazîz b. Rufay' (ö. 130) < Ebû Sâlih (ö. 101) < Ebû Hüreyre,

iki vecihle gelen rivayette Ebû Hüreyre şöyle dedi: Peygamber (s.a.v.) dedi ki: "Benden size değişik hadisler nakledilecektir. Allah'ın kitabına ve sünnetime muvafık gelen bendendir. Allah'ın kitabına ve sünnetime muhalif gelen benden değildir." İsnad zincirinde yer alan Sâlih b. Mûsâ için Dârekutnî zayıf olduğunu ve hadisleriyle ihticac edilemeyeceğini belirtmiştir.³²

Görüldüğü üzere, Dârekutnî rivayeti babasından ve Osmân b. Ahmed ed-Dekkâk'tan almış, farklı iki senedle rivayeti tahrîc etmiştir. Rivayetin medârı, yani müşterek râvisi Sâlih b. Mûsâ; rivayetin mahreci ise Abdülazîz b. Rufay' < Ebû Sâlih < Ebû Hüreyre şeklindedir. Rivayetin metnini diğer rivayetlerle karşılaştırdığımızda arzın sünnete de yapılması ilavesi yer almakta, kitap ve sünnete uygun olan rivayetin alınması, uygun olmayanın ise alınmaması ifade edilmektedir.

Râvilerin cerh-ta'dil durumlarını incelediğimizde her iki senedin müşterek râvisi olan Sâlih b. Mûsâ hakkında Yahyâ b. Maîn *leyse bi şey'* diyerek sika olmadığını ve hadislerinin

³⁰ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1689; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 8/492.

³¹ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/261.

³² Dârekutnî, *Sünen*, 4/208.

alınmayacağını ifade etmiştir. Buhârî, hakkında *münkeru'l hadis* ifadesini kullanmıştır.³³ Cûzcânî onun için *daîfu'l-hadis*,³⁴ Nesâî *metrûku'l-hadis*,³⁵ İbn Şahîn hadisleri yazılmaz³⁶ demişlerdir. Ebû Hâtim de *daîfu'l-hadis*, *münkeru'l hadis* diyerek râviyi cerh etmiş ve sika râvilerden çok sayıda münker hadislerinin bulunduğunu belirtmiştir.³⁷ Sonuç itibariyle, müşterek râvi Sâlih b. Mûsâ'nın zayıf kaldığı konusunda görüş birliği olup rivayetlerinin alınmayacağı görülmektedir.

Ebû Hüreyre'den nakledilen rivayet yine medârı senedi Sâlih b. Mûsâ olmak üzere Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *el-Medhal*'inde, Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye*'sinde, Herevî'nin *Zemmü'l-kelâm*'ında kaydedilmiştir.³⁸ Netice itibariyle, Ebû Hüreyre'den (r.a.) konuyla ilgili bu vecihle nakledilen rivayet sened açısından zayıf kaldığı görülmektedir.

Konuyla ilgili Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/848) şöyle bir rivayet nakledilmiştir:

سَمِعْتُ يَحْيَى يَقُولُ كَانَ يَحْيَى بْنُ أَدَمَ يُحَدِّثُ بِحَدِيثِ بْنِ أَبِي ذَنْبٍ عَنْ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: « مَا جَاءَكُمْ عَنِّي فَأَعْرَضُوهُ عَنِّي كِتَابِ اللَّهِ »

Yahyâ'dan işittim diyordu ki: Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818), İbn Ebî Zî'b'in (ö. 159/776) hadisiyle < Saîd el-Makbûrî (ö. 123) < Ebû Hüreyre şeklinde rivayet ediyordu ve şöyle diyordu: Peygamber (s.a.v.) dedi ki: “Benden bir haber geldiği zaman Allah'ın kitabına arz ediniz.” Rivayetle ilgili İbn Maîn, Yahyâ b. Âdem dışında başkasının rivayette irsal yaptığını belirtmiştir.³⁹ Rivayetin sened zincirini incelediğimizde hem inkıtâc hem de cerh edilmiş râvi görülmemektedir. Ancak Şuayb el-Arnaût bir tahkikinde rivayette ızdırab olduğunu rivayetin bazen merfu^c bazen mürsel şeklinde nakledildiğini belirtmiştir.⁴⁰ İbn Huzeyme, ehl-i hadisten birinin arz konusuyula ilgili herhangi bir haberi Ebû Hüreyre'ye nispet ettiğini bilmediğini ifade etmektedir.⁴¹

³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 13/96-97.

³⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî el-Cûzcânî, *Ahvalü'r-ricâl*, thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî (Pakistan: Akademi, ts.), 113.

³⁵ Nesâî, *ed-Du'afâ*, 57.

³⁶ Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî İbn Şâhin, *Târîhu esmâ'îd-du'afâ' ve'l-kezzâbîn*, thk. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgarî (Medine: y.y., 1409/1989), 110.

³⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/415.

³⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen* (Kahire-Beyrut: Dâru'l-Yesr-Dâru'l-Minhâc, 1437/2017), 1/131; Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, thk. Ebû Abdullâh es-Sûrakî (Haydarâbâd: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1357), 430; Herevî, *Zemmü'l-kelâm*, 4/56.

³⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ İbn Maîn, *et-Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nûrseyf (Mekke: İhyâ Turâsi'l İslâm, 1399/1979), 3/446; Beyhakî, *el-Medhal*, 1/139.

⁴⁰ Zehebî, *Siyerü'n-nübelâ*, 9/525.

⁴¹ Beyhakî, *el-Medhal*, 1/138.

1.4. Abdullah b. Ömer'den (r.a.) Gelen Rivayetler

Abdullah b. Ömer'den nakledilen rivayet Taberânî *el-Mu'cem*'inde ve Dârekutnî'nin *Ta'likât*'ında tahrîc edilmiştir. Taberânî'nin rivayeti şöyledir:

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ سَعِيدٍ الرَّازِيُّ، ثنا الزُّبَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ الزُّبَيْرِ الرَّهَوِيُّ، ثنا قَتَادَةُ بْنُ الْفُضَيْلِ، عَنْ أَبِي حَاضِرٍ، عَنْ الْوَضِيِّ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «سُئِلْتُ الْيَهُودُ عَنْ مُوسَى فَأَكْثَرُوا وَرَأَدُوا، وَنَقَصُوا حَتَّى كَفَرُوا، وَسُئِلْتُ النَّصَارَى، عَنْ عِيسَى فَأَكْثَرُوا فِيهِ وَرَأَدُوا، وَنَقَصُوا حَتَّى كَفَرُوا، وَإِنَّهُ سَيَفْشُوا، عَنِّي أَحَادِيثٌ فَمَا أَتَاكُمْ مِنْ حَدِيثِي فَأَقْرَعُوا كِتَابَ اللَّهِ، وَاعْتَبِرُواهُ فَمَا وَافَقَ كِتَابَ اللَّهِ فَأَنَا قُلْتُهُ، وَمَا لَمْ يُوَافِقْ كِتَابَ اللَّهِ فَلَمْ أَقُلْهُ»

Taberânî < Alî b. Sâîd er-Râzî (ö. 299) < Zübeyr b. Muhammed b. Zübeyr er-Rehâvî (ö. ?) < Katâde b. el-Fudayl (ö. 200) < Ebî Hâdir (ö. ?) < el-Vadîn (ö. 149) < Sâlim b. Abdillâh (ö. 106) < Abdullah b. Ömer tarîkiyle gelen rivayette Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: “Yahudilere Mûsâ'dan sorulduğunda hakkında çok şey söylediler, ilave edip eksilttiler. Sonunda küfre düştüler. Hristiyanlara İsâ'dan sorulduğunda hakkında çok laf edip eksiltip eklediler. Ta ki, küfre düştüler. Şüphesiz benden hadisler yayılacaktır. Size bir hadisim ulaşınca Allah'ın kitabını okuyup onda araştırınız. Allah'ın kitabına muvafık olanı ben demişimdir. Allah'ın kitabına muhalif olanı ise ben söylememişimdir.”⁴²

Rivayetin isnad zincirinde ismi geçen Zübeyr b. Muhammed b. Zübeyr er-Rehâvî'yi, İbn Hibbân *Şikât*'ında zikrederek Katâde b. el-Fudayl'den rivayet ettiğini belirtmiş ancak cerh-ta'dil durumu ile ilgili bir bilgide bulunmamıştır.⁴³ Söz konusu râvinin cerh-ta'dil durumu ile ilgili terâcim ve tabakat kitaplarında başka bir ma'lumata rastlayamadık. Dolayısıyla râvinin durumu *mechûl* kaldığı söylenebilir. Senedde künyesi Ebû Hâdir olan râvi için İbn Ebî Hâtim, Zehebî ve İbn Hacer, Vadîn b. Atâ'dan rivayette bulunduğunu, cerh-tâdil durumunun *mechûl* olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁴ Senedde adı geçen el-Vadîn isimli râvinin tam adı Ebû Kinâne Vadîn b. Atâ el-Huzâî olup cerh-ta'dil durumu hakkında Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel gibi münekkidler *lâ be'se bih* derken, İbn Sa'd, Cûzcânî, İbn Kanîc gibi âlimler ise hadis rivayetinde zayıf görmüşlerdir. Ayrıca söz konusu râvi kadercilikle itham edilmiştir.⁴⁵

Nûrüddîn el-Heysemî (ö. 807/1405), Taberânî'nin söz konusu rivayetini *Mecmeu'z-zevâid* isimli eserinde zikredip senedde ismi geçen Ebû Hâdir'in asıl ismi Abdülmelik b. Abdürabbih olduğu ve hadisinin münker sayıldığını kaydetmiştir.⁴⁶ Ancak, araştırmamızda bunun bir hata olup râvilerin karıştırıldığı Taberânî'nin rivayetinde geçen Ebû Hâdir'in Abdülmelik b. Abdürabbih olmadığı tespit edilmiştir. Zira, Abdülmelik

⁴² Taberânî, *Mu'cemu'l-kebîr*, 12/244 (H. No: 13224).

⁴³ İbn Hibbân, *Şikât*, 8/257.

⁴⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 9/362; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, 1746; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, 9/44.

⁴⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/451.

⁴⁶ Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/170 (H. No: 787).

b. Abdürabbih'in künyesi de Ebû Hâdir olup tabakat kitaplarında bu râvinin İbn Abbâs'tan rivayette bulunduğu ve kendisinden de İsâ b. Yûnus'un (ö. 187/803) rivayet ettiği kaydedilmiştir.⁴⁷ Yani, İbn Hacer'in kastettiği râvi Abdülmelik b. Abdürabbih olmadığı anlaşılmaktadır.⁴⁸

Abdullah b. Ömer'den konuyla ilgili nakledilen bir başka rivayet Dârekutnî'nin İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn* adlı eserine yaptığı *Ta'likât*'ta geçmektedir. Söz konusu rivayette şöyle denilmektedir: "Koltuğuna yaslanmış birinin beni yalanladığını görmeyeyim. Benden size bir şey ulaştığında Kur'an'a arz ediniz. Ona muvafık ise ben söylemişim, muvafık değilse ben söylememişimdir."⁴⁹ Rivayetin senedine baktığımızda târikte Osman b. Abdîrrahmân el-Vakkâsî yer almaktadır. Bu râvinin cerh-ta'dil durumu için münekkîd âlimlerin geneli *kezzâb*, *zayıf* ve *metrûk* demişlerdir.⁵⁰ Aynı rivayeti İbn Batta *el-İbâne* adlı eserinde tahrîc etmiştir.⁵¹

Hadislerin Kur'an'a arzı ile ilgili bir başka rivayet Şâfî (ö. 204) < Ebû Yûsuf (ö. 182) < Hâlid b. Ebî Kerîme (ö. 125) < Ebû Ca'fer (ö. 114) târikiyle Peygamber'e (s.a.v.) nispet edilerek aktarılmıştır.⁵² Senedde künyesi Ebû Ca'fer olan râvinin sahâbî olmadığı bu yüzden rivayette inkita' olduğu ifade edilmiştir.⁵³

Abdullah b. Ömer'den nakledilen rivayetlerde senedde *mechûl* ve *zayıf* râviler yer aldığından, bazı rivayetlerde inkita' tespit edildiğinden rivayetlerin zayıf kaldığı anlaşılmaktadır. Hadislerin Kur'an'a arzı ile ilgili bir rivayet de mürsel olarak Hasan el-

⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/359; İbn Hibbân, *Şikât*, 7/99.

⁴⁸ Ebû'l-Hasen Nûreddîn Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid Tercümesi*, çev. Adem Yerinde (İstanbul: Ocak, 2015), 1/465.

⁴⁹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *Ta'likâtü't-Dârekutnî*, thk. Halil b. Muhammed el-Arabî (Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-İslâmiyye, 1414), 181.

⁵⁰ Ukaylî, *Du'afâ*, 3/206; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 6/157; Zehebî, *Siyerü'n-nübelâ*, 9/128.

⁵¹ Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed el-Ukberî İbn Batta, *el-İbânetü'l-kübrâ*, thk. Rıdâ Mu'tî vd. (Riyad: Dâru'r-Ra'ye, ts.), 1/265.

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990), 7/358; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*, thk. Abdul Mu'tî Emin Kal'acî (Dımaşk-Kahire: Dâru Kuteybe-Dâru'l-Vefâ, 1412/1991), 1/117; Beyhakî, *el-Medhal*, 1/131.

⁵³ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî, *Miftâhu'l-cenne fi'l ihticâc bi's-sünne* (Medine: Câmiatü'l-İslâm, 1409/1989), 22; Mustafa es-Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrî'i'l-İslâmî* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2010), 248. Abdülfettâh Ebû Gudde, Ebû Ca'fer için bir yanlışlığa işaret etmekte rivayette ismi geçen râvinin Muhammed el-Bakır ile karıştırıldığını söz konusu râvinin Ebû Ca'fer el-Medâinî olduğu bu râvinin sika olmadığını, mevzu' rivayetlerinin bulunduğunu, Nesâî, Dârekutnî gibi âlimlerin hakkında "metrûku'l-hadis" dediklerini ifade etmiştir. (bk. Ebû Zâhid Abdülfettâh b. Muhammed el-Mahzûmî Abdülfettâh Ebû Gudde, *Lemehât min târîhi's-sünne ve 'ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Matbûâtü'l-İslâm, 1404/1984), 15.)

Basrî'den (ö. 110/728) aktarılmıştır.⁵⁴ Söz konusu rivayetin senesinde de Sâlih el-Mervî adında cerhe uğramış râvi bulunmaktadır.⁵⁵

1.5. Abdullah b. Abbâs'tan (r.a.) Gelen Rivayetler

İbn Abbâs'tan nakledilen rivayet İbâdiyye fırkasında Kur'an'dan sonra en sahih hadis kitabı olarak kabul edilen ve Rebî' b. Habîb'e (ö. 180/796) nispet edilen *el-Câmi'u's-şâhih*⁵⁶ isimli eserde yer almıştır. Rivayet şöyledir:

إِنَّكُمْ سَتَحْتَلِفُونَ مِنْ بَعْدِي فَمَا جَاءَكُمْ عَنِّي فَأَعْرَضُوا عَنِّي عَلَى كِتَابِ اللَّهِ فَمَا وَافَقَهُ فَعَنِّي وَمَا خَالَفَهُ فَلَيْسَ عَنِّي

“Benden sonra ihtilafa uğrayacaksınız. Benden aktarılanları Allah'ın kitabına arz ediniz. Ona uygun olursa bendendir, ona muhalif ise benden değildir.” Söz konusu rivayet Ebû Ubeyde (ö. 145/762) < Câbir b. Zeyd (ö. 93/711) < İbn Abbâs tarîkiyle merfû olarak nakledilmiştir.⁵⁷ Rivayeti Câbir b. Zeyd'ten alan Ebû Ubeyde'nin asıl adı Müslim b. Ebî Kerîme et-Temîmî olup İbâzî âlimlerinden sayıldığı, Câbir b. Zeyd'ten ders aldığı, âmâ olduğu ve hicri 145 yılında vefat ettiği zikredilmiştir.⁵⁸ Rivayeti İbn Abbâs'tan alan Câbir b. Zeyd'in künyesi Ebü's-Şa'sâ olup İbn Abbâs'tan rivayette bulunduğu, hicri 93 yılında vefat ettiği ifade edilmiştir. Başta İbn Abbâs olmak üzere âlimler tarafından övülmüş, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a gibi münekkidler tarafından sika kabul edilmiştir.⁵⁹ Yine İbâdiyye âlimi Ebû Ya'kub el-Vercelânî (ö. 570/1175) aynı rivayeti *Tertîb*⁶⁰ isimli eserinde kaydetmiştir.⁶¹ Dolayısıyla İbâdiyye'de rivayetin sahih görüldüğü anlaşılmaktadır.

Netice itibariyle, rivayetlerin sened bakımından beş sahabîden farklı tarîklerle geldiği görülmektedir. İbn Abbâs rivayeti dışında isnadda yer alan râvilerin *metrûk*, *münker* gibi sigalarla cerh edilmesi rivayetlerin şiddetli zayıf mertebesinde olduğu anlaşılmaktadır. Ancak şiddetli zayıflık derecesindeki rivayetin tarîklerin çokluğu ile hafif zayıf derecesine

⁵⁴ Müstağfirî, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, 315 (H. No: 354); Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Dâru'l-Âfâk, 1403/1983), 2/77; Herevî, *Zemmü'l-kelem*, 4/164.

⁵⁵ Zehebî, *Dîvânü'd-du'afâ*, 191.

⁵⁶ Eser ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ahmet Özdemir, *Er-Rebî' B. Habîb ve El-Câmiu's-Sahîh adlı eseri* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2017).

⁵⁷ Ebû Amr er-Rebî' b. Habîb b. Amr el-Ezdî el-Basrî el-Ferâhîdî, *el-Câmi'u's-şâhih (el-Müsned)* (Umman: Vizâratü'l-Evkâf, 1432/2011), 15 (H. No: 41).

⁵⁸ Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dâru'l-ilm, 1423/2002), 7/222; Salâhuddîn Halîl b. Aybeg b. Abdillâh es-Safedî, *eş-Şu'ûr bi'l-ûr*, thk. Abdürezzâk Hüseyin (Umman: Dâru Ammâr, 1409/1988), 262.

⁵⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 4/434-436; Zehebî, *Siyerü'n-nübelâ*, 4/481-482.

⁶⁰ Söz konusu eser İbâdîler'in hadis konusunda temel kaynağı sayılan Rebî' b. Habîb el-Ferâhîdî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'inin yeniden düzenlenmiş şeklidir. (bk. Mustafa Sâlih Bâcû, “Vercelânî, Ebû Ya'kub”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013).

⁶¹ Ebû Ya'kub Yûsuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el-Vercelânî, *Kitabü't-Tertîb fi's-Sahîh min hadîs-i-Rasûl*, thk. Nûruddîn Abdullah b. Humeyd es-Sâlimî (Umman: Maskat, 1424/2003), 43.

yükseleceği ve fedâil gibi konularda amel edilebileceği ifade edilmiştir.⁶² İbn Hacer (ö. 852/1449), Sehâvî (ö. 902/1497), Suyûtî gibi âlimler herhangi bir konuda birden fazla tarîkten rivayet gelmesi durumunda mecmu' olarak o rivayetlerinin bir aslının olduğunu gösterir demişlerdir.⁶³ Ayrıca, İbn Abbâs'ın rivayetinin diğer tarîklerden gelen rivayetleri desteklediği de söylenebilir.

2. Rivayetlerin Muhteva Tahlili

Hadislerin Kur'an'a arz edilmesini bildiren rivayetlerin metinlerini incelediğimizde bazı lafız farklılıkları ile beraber ihtiva ettikleri mana genel olarak aynıdır. Söz konusu rivayetlerin Kur'an-ı Kerim ve Rasûlullâh'ın (s.a.v.) diğer sahîh hadisleri çerçevesinde incelendiğinde metinlerinin illetli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de Peygamber'ini en güzel örnek olarak takdim etmiş,⁶⁴ birçok ayette kendisine itaate Peygamber'e (s.a.v.) itaati de mukârin kılmış,⁶⁵ kendisine itaat etmenin yolu Rasûlüne (s.a.v.) itaat etmekten geçtiğini vurgulamıştır.⁶⁶

Kur'an-ı Kerim'de "Peygamber size ne vermişse onu alın, neyi yasaklamışsa ondan kaçının"⁶⁷ buyurulmuş, Allah Rasûlü bir işte hüküm verdikleri zaman mü'minlerin bunu kabul etmekten başka seçeneklerinin olmadığı dile getirilmiştir.⁶⁸ Başka bir ayette de Peygamber'in (s.a.v.) arzusuna göre konuşmadığına, sözlerinin vahiyden ibaret olduğuna işaret edilmiştir.⁶⁹

Kur'an-ı Kerim'de bir ayette Allah'a, Peygamber'e ve ulu'l emre itaat zikredildikten sonra herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşüldüğünde konunun Allah'a ve Rasûlüne

⁶² Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *el-İmtâ' bi'l-erba'ine'l-mütebâyineti*, thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 70; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *Fethu'l-mugîs bi-şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-İrâkî* (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2001), 1/87; Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî et-Tehânevî, *Ḳavâ'id fi 'ulûmi'l-hadîs*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde (Pakistan: Mektebetü'l-Kur'an, 1437), 81; Abdurrahman Yılmaz, *Zayıf Hadisleri Takviye Yöntemleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017), 46-51.

⁶³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbiddîn el-Hatîb, Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâsî, 1407/1987), 13/535; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Ecvibetü'l-merdiyye fî mâ üs'ile 'anhü mine'l-ehâdîsi'n-nebeviyye*, thk. Muhammed İshak Muhammed İbrâhim (Riyad: Dâru'r-Râye, 1418/1997), 2/658; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî es-Süyûtî, *Tedribü'r-râvi fi şerhi Takrîbi'n-Nevevî* (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1440/2019), 107.

⁶⁴ *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Mustafa Çağrı vd. (Ankara: DİB, 2017), el-Ahzâb 33/21.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/32, 132; en-Nisâ 4/13, 59, 69; el-Mâide 5/92; el-Enfâl 8/1, 20, 46; Nûr 24/52, 54; el-Ahzâb 33/71; Muhammed 47/33; el-Feth 48/17; el-Mücâdele 58/13; et-Tegâbün 64/12, 16.

⁶⁶ en-Nisâ 4/80.

⁶⁷ el-Haşr 59/7.

⁶⁸ el-Ahzâb 33/36.

⁶⁹ en-Necm 53/3-4.

götürülmesi istenmiştir.⁷⁰ Dolayısıyla anlaşmazlık durumunda sadece Allah'ın kitabına değil Rasûle, yani sünnete de başvurulması ona da arz edilmesi talep edilmektedir.

Peygamber (s.a.v.), hadislerinde sözlerinin başkasına aktarılmasını istemiş,⁷¹ yüz çevirip kendisine itaat etmeyenin cennete girmeyeceğini ifade etmiştir.⁷² Peygamber (s.a.v.) başka bir hadiste de “Koltuğuna yaslanmış birine benim bir emrim ve yasağım gelince biz ancak, Allah'ın kitabında ne bulursak onu alırız dediğini görmeyeyim.”⁷³ diyerek sözlerinin hüccet olduğu mesajını vermiştir. Hadislerin Kur'an'a arz edilmesini telkin eden rivayetleri söz konusu ayetler ve hadisler çerçevesinde değerlendirildiğinde metinlerinin illetli olduğu ağır basmaktadır.⁷⁴

2.1. Hadislerin Kur'an'a Arz Edilmesiyle İlgili İslâm Âlimlerinin Görüşleri

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'an'a muhalif bir söz söyleyemeyeceği hususunda İslâm âlimleri ittifak etmiş, Kur'an'a arz meselesi âlimler arasında genel olarak iki şekilde anlaşmıştır. Birincisi, hadislerin tamamen Kur'an'a arz edilmesi ve Kur'an'da aslı olmayan hadislerin reddedilmesidir. Bu metod İslâm âlimleri tarafından kabul görmemiştir. İkinci anlayış, hadislerin açık âyetlere arzı ve teâruz durumunda hadislerin sıhhatinin reddedilmesi şeklinde cereyân etmiştir.⁷⁵

Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813), hadislerin Kur'an'a arz edilmesini bildiren rivayetlerin hâricîler ve zındıklar tarafından uydurulduğunu söylemiştir.⁷⁶ Çağdaş âlimlerden Mustafa es-Sibâî (ö. 1964) ise rivayetin hâricilere nispetini kabul etmemekte ve bunda bir yanılğı olduğunu kaydetmektedir.⁷⁷ Araştırmamızda da rivayetlerin senedini incelerken Hâricilikle itham edilen herhangi bir râviye rastlayamadık. Ancak, daha önce değinildiği gibi rivayetin İbâdiyye'de en sahih hadis kitabı olarak kabul edilen Rebî b. Habîb'in *Sahîh*'inde yer alması Hâriciler tarafından uydurulduğu düşünülebilir. Zehebî de,

⁷⁰ en-Nisâ 4/59.

⁷¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî İbn Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürsid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 4/162; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân ed-Dârimî, *Sünen*, thk. Abdülganî Mestû (Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010), “Mukaddime”, 24; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvî İbn Mâce, *Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), “Mukaddime”, 18; Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), “İlim”, 10; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016), “İlim”, 7.

⁷² İbn Hanbel, *Müsned*, 8/401; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-Şahîh*, thk. Muhammed Tâmir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1432/2011), “İtisam”, 2.

⁷³ *İbn Mâce*, “Mukaddime”, 2; *Ebû Dâvûd*, “Sünen”, 6; *Tirmizî*, “İlim”, 10. Tirmizi bu hadis için hasen demiştir.

⁷⁴ Muhammed Ebu Şehbe, *Difâ'u 'ani's-sünne ve şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-kuttâbi'l-mu'âsirîn* (Kahire: Mektebetü's-sünne, 1409/1989), 17.

⁷⁵ Çakır, “Hadislerin Kur'an'a Arzının Suiistimali”, 157-159.

⁷⁶ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyânî'l-İlm ve fazlîhi ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlihî*, thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyri (Suudî: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1414/1994), 2/1189; Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ*, 135.

⁷⁷ Sibâî, *es-Sünne ve mekânetühâ*, 136.

Hâricilerin “Kur’an bize yeter” dediklerini zikretmiş;⁷⁸ Muhammed Ebu Şehbe, Hâricî ve Râfizîlerin Kur’an’ın zâhirini esas alıp sünneti ihmal ettiklerini ifade etmiştir.⁷⁹ Hâricilerin, Kur’an’ın zahiriyle amel ettiği, Sıffîn (37/657) savaşından sonra sahâbenin çoğunluğunu sika kabul etmeyip hadisleri Kur’an’a arz ederek birçok hadisi red ettiği kaydedilmiştir.⁸⁰ Bu bilgilerden hareketle Hâricîlerin hadisleri tümünden red etmedikleri, Kur’an’a arz edip ayetlerle çelişmeyen hadisleri esas aldıkları kanısına varmak mümkündür. Hâricîlerin hadis uydurup uydurmadığı meselesi ayrıca bir araştırmaya gerek duyduğundan çalışmamızın boyutunu aşmamak için bu bilgilerle iktifa ediyoruz.⁸¹

İmam Şâfiî (ö. 204/820), arz rivayetinin Peygamber’den (s.a.v.) sabit olmadığını, *mechûl* bir kimseden munkatîc olarak nakledildiğini ifade etmektedir. Arz konusuyla ilgili Peygamber’den (s.a.v.) herhangi bir haberin sâdir olup olmadığı sualine karşılık Şâfiî: “Koltuğuna oturmuş birine benim bir emrim ve yasağım gelince biz ancak, Allah’ın kitabında ne bulursak onu alırız dediğini görmeyeyim” hadisini nakletmektedir.⁸² Bununla birlikte Şâfiî, ihtilâflı görülen hadisler arasında tercih metodunu kullanırken iki hadisten biri Kur’an’a daha çok muvafık ise onu tercih sebebi saymıştır.⁸³

Beyhakî (ö. 458/1066) hadislerin Kur’an’a arz edilmesini bildiren rivayetin sahih olmadığını, hadislerin Kur’an’a arz edilmesi ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de herhangi bir nas olmadığını belirtmiştir.⁸⁴ İbn Abdülber (ö. 463/1071), Kur’an’da Peygamber’e (s.a.v.) mutlak itaatin talep edildiği, Peygamber’den sâdir olan sözlerin herhangi bir kayıtlamaya bağlı kalmaksızın kabul edilmesinin istendiğini söyleyerek hadislerin Kur’an’a arzı ile ilgili rivayetlerin sahih olmadığını beyan etmiştir.⁸⁵ Kurtubî de (ö. 671/1273) arz hadisini aslı olmayan, batıl bir söz olarak kabul etmekte ve hadislerin Kur’an’a arz edilmesine gerek olmadığını dile getirmektedir.⁸⁶

İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/861), İbn Hazm (ö. 456/1064), Ebü'l-Ferec el-Cevzî (ö. 597/1201), İbn Kayyîm (ö. 751/1350), Süyûtî (ö. 911/1505), İbn Arrâk (ö. 963/1556), Fettenî (ö. 986/1578), Ali el-Kârî (ö. 1014/1605), Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi

⁷⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, 1/9.

⁷⁹ Ebu Şehbe, *Difâ'u 'ani's-sünne*, 14; Ahmet Özdemir, “Hâricî/İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (30 Haziran 2020), 204.

⁸⁰ Özdemir, “Hâricî/İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri”, 207.

⁸¹ Konu ile ilgili detaylı bilgi için şu kaynaklara bakılabilir. [Ramazan Özmen, “İbâdiye Mezhebinin Hadis Anlayışı Sâlih b. Ahmed b. Seyf el-Bûsâidî, Rivâyetü'l-Hadîs inde'l-İbâdiyye (Dirâse Mukârana)”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (30 Eylül 2007), 291-298; Özdemir, *Er-Rebî' B. Habîb ve El-Câmiu's-Sahîh adlı eseri*; Özdemir, “Hâricî/İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri”.]

⁸² Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Muhammed Seyyîd Keylânî (Kahire: Mustafâ el-Bâbî, 1388/1969), 105.

⁸³ Şâfiî, *er-Risâle*, 127-130.

⁸⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, thk. Abdü'lmu'tî Kal'acî (Kahire-Beyrut: Dâru'r-Reyyân li't-Turâsî-Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/27.

⁸⁵ İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'u beyâni'l-ilm*, 2/1189.

⁸⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed İbrâhîm el-Hifnâvî, Mahmûd Hâmid Osmân (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423/2002), 1/49.

âlimler arz hadisinin mevzû kabul edip arz uygulamasına karşı çıkmışlardır.⁸⁷ Hadislerin Kur'an'a arzını bildiren rivayetler birçok mevzûat kitaplarında yer almış ve rivayetlerin bir aslı olmadığı belirtilmiştir.⁸⁸ Ehl-i hadis arasında arz ile ilgili rivayetleri sahîh kabul eden tek kişi Hatîb el-Bağdadî olmuştur. Ona göre Peygamber (s.a.v.) bu rivayetlerle münker ve illetli rivayetlerin kabul edilmemesini tavsiye etmektedir.⁸⁹

Hadislerin Kur'an'a arzı, bazı âlimlerce rivayetlerin sıhhat tespitinde kullanılan metotlardan biri olduğu bilinmektedir. Söz konusu metod bağlamında Kur'an-ı Kerim'in zâhirine aykırı olan hadisler red edilmiş, sünnetin sadece tebyîn görevinin olduğu düşünülmüştür.⁹⁰ Arz rivayetlerini bağlayıcı bulup Kur'an'a arz uygulamasını prensip olarak savunan genellikle bazı Hanefî fakihler, Şâtıbî (ö. 790/1388) gibi Mâlikî âlimleri ile Mu'tezile gibi mezhepler olduğu ifade edilmiştir.⁹¹ Şâtıbî, söz konusu rivayetleri savunarak her sahîh hadisin Kur'an'a uygun olması gerektiğini söylemiştir.⁹² Bazı ilim erbabı da Hz. Aîşe, Abdullah b. Abbâs gibi sahâbenin bazı arz örneklerini öne sürerek Kur'an'a arz uygulamasını savunmuşlardır.⁹³

Bir kısım İslâm âlimi bazı hadis metinlerinin sonunda yer alan "bunun tasdiki şu ayettir" veya "dilerseniz şu ayeti okuyun" şeklindeki ifadeleri kanıt göstererek Kur'an'a arz uygulamasının menşeiini Peygamber dönemine kadar dayandırmaktadır. Hadisin hemen peşinden bir ayetin okunmuş olması farklı amaç ve hikmetleri bulunmakla beraber söz konusu ayetlerin râviler tarafından hadis metninin sonuna idrac edildiği de ifade edilmiştir.⁹⁴

Kur'an'a arz edilmeden önce hadislerin beyân, tahsis, takyid ve teşrî gibi özelliklerinin olduğu bilinmektedir.⁹⁵ Sahih hadisin Kur'an ile çelişmeyeceği gerçeği dikkate alındığında ayetle tezat olarak görünen bir hadisin sahih çıkması durumunda ayetteki hususu tebyîn,

⁸⁷ Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, 110-117.

⁸⁸ Ebü'l-Fezâil Radıyyüddîn Hasen b. Muhammed es-Sâgânî, *el-Mevzû'ât*, thk. Necm Abdurrahman Halef (Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn, ts.), 76; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Makâşidü'l-Hasene fi beyâni keşîrin mine'l-ehâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman el-Huş (Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, 1405/1985), 83; Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1408/1988), 1/86.

⁸⁹ Hatîb el-Bağdadî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, 429; Çakın, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", 248.

⁹⁰ Muhammed Cemâlüddîn el-Kâsımî, *Qavâ'idü't-tahdîş min fûnâni muştalahi'l-hadîş* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 378-383.

⁹¹ Detaylı bilgi için bk. Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis* (Ankara: Otto, 2018), 243; Keleş, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, 49-58; Çakın, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", 248.

⁹² Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gurnâtî eş-Şâtıbî, *el-Muvâfaqât*, thk. Ebü Ubeyd Âl Selmân (b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997), 4/329.

⁹³ Konu için bk. Musfir Garîmullâh ed-Damîni, *Meqâyis naqd Mutûnu's-Sünne* (Riyad: Câmiatu el-İmâm Muhammed b. Suûd, 1404/1984), 61-70; Rif'at Abdülmuttalib İbnü'l-Fevzî, *Tevsîku's-Sünne fi'l-karni's-şânî'l-hicrî* (Mısır: Mektebetü'l-Hanânecî, ts.), 38.

⁹⁴ Çakın, "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi", 240-241; Çakır, "Hadislerin Kur'an'a Arzının Suiistimali", 161.

⁹⁵ Konu için bk. Şâfîi, *er-Risâle*, 45-54; Sibâî, *es-Sünne ve mekânethâ*, 564; Abdurrahman Ece, "Hadislerin Hadislerle Anlaşılması", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (30 Aralık 2018), 163-190.

tahsis ya da takyid edebileceği ya da nesh vakasının göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz. Söz konusu yöntemler uygulanmadığı durumlarda hadisi reddetmek yerine üzerinde tevakkuf edilmesinin daha doğru olacağı inancındayız.⁹⁶

Sonuç

Hadislerin Kur'an'a arz edilmesini bildiren rivayetlerin genel olarak Alî b. Ebî Tâlib, Sevbân b. Bücdüd, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbâs (r. anhum) isimli sahâbeden geldiği tespit edilmiştir. Rivayetler genel olarak İbnü'l-Mukrî'nin *Mu'cem*'inde, Dârekutnî'nin *Sünen*'inde, Taberânî'nin *Mu'cem*'inde, Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye*'sinde, Beyhakî'nin *el-Medhal*'inde tahrîc edilmiştir. İbn Abbâs'tan gelen rivayet sadece İbâzî âlimi Rebî' b. Habîb'in *el-Câmi'u's-şahîh* isimli eserinde kaydedilmiştir. Ayrıca rivayetler çoğu kaynakta senedsiz olarak zikredilmiştir.

Rivayetler sened açısından tetkik edildiğinde İbn Abbâs'ın rivayeti dışında genel olarak bütün tarîklerde cerhe uğramış ve hakkında herhangi bir tevsik gelmeyen en az bir veya iki râvi bulunmaktadır. Cerhe uğramış râviler genel olarak *daifu'l-hadis*, *münkeru'l hadis*, *metrûk* gibi sigâlarla şiddetli zayıf kabul edilmiş ve *Đu'afâ* isimli kaynaklarda zikredilmişlerdir. Bazı râviler hakkında da *mechûl* ifadesi kullanılmış bu yönüyle sened zayıf kabul edilmiştir. Dolayısıyla rivayetlerin tüm tarîklerinin sened bakımından şiddetli zayıf kaldığı anlaşılmıştır. İbn Abbâs'ın tarîkinde ise râvilerin sika olduğu dolayısıyla İbâziyye'de sahîh görüldüğü saptanmıştır.

Rivayetler ayetler çerçevesinde incelendiğinde Peygamber'e itaat ve ittibâ buyuran ayetlerle örtüşmediği, Kur'an-ı Kerim'in Peygamber'e yüklediği misyon dikkate alındığında rivayetlerin bu misyona aykırılık teşkil ettiği kanısına varılmıştır. Dolayısıyla gerek ayetler gerekse Peygamber'in (s.a.v.) konuyla ilgili diğer sahîh hadisleri bağlamında değerlendirildiğinde rivayetlerin metinlerinin illetli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kur'an ile sahîh hadisin çelişmeyeceği konusunda ehl-i sünnet âlimleri genel olarak ittifak etmişlerdir. Arz ile ilgili İslâm âlimlerinin görüşlerine bakıldığında uygulama bakımından âlimler arasında ihtilaf olduğu görülmektedir. Bir kısım İslâm âlimi rivayetlerin mevzû olduğu, Râfizîler tarafından uydurulduğu dolayısıyla arz ilkesine gerek olmadığını savunmuş, bazı âlimler de arz ilkesinin lüzumuna işaret etmişlerdir.

Arz hadisinin uygulamasında sıkıntılar yaşandığı, metin tenkidi aşamasında rivayetler illa Kur'an'a arz edilecekse hangi rivayetlerin Kur'an'a arz edileceği hangilerinin arz edilmeyeceği hususunun iyi tespit edilmesi, bu minvalde sünnetin tebyîn, tahsis, takyid ve teşrî görevlerinin de göz ardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca sened tetkiki yapmadan arz ilkesini hadisin sıhhat tespiti için tek ölçü kabul edilmesi durumunda Kur'an ile çelişmeyip âlimler tarafından mevzû kabul edilen nice rivayetler sahîh durumunda sayılacağı unutulmamalıdır. Kur'an'ın ve hadislerin dilsel, tarihsel, sosyolojik

⁹⁶ Geniş bilgi için bk. Kâsimî, *Qavâ'idü't-tahdîs*, 382; Damînî, *Meğâyis*, 70.

ve psikolojik bağlamını dikkate almadan, bütünsel bir yaklaşım sergilenmeden, hangi hadisin hangi ayete arz edilmesi gerektiği bilinmeden yapılacak arz işleminin isabetli olmayacağı inancındayız.

Çağdaş insan zihniyetinin en ayırıcı özelliği rasyonel ve realist davranmasıdır. Günümüz insanı genel olarak aklın kavrayamadığı hususları gerçek dışı kabul etmeye eğilimli, gerçekler dünyasını sadece duyuların hissedip algıladığı âlem ile sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla bizim zihnimizin algılamadığı her rivayeti Kur'an'a arz edip Kur'an ile çeliştiğinde zayıf ya da mevzû hükmünü vermek doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Author contributions: Mehmet Sabih AYDIN

Conflict of Interest: No conflict of interest was declared by the authors.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Abdülfettâh Ebû Gudde, Ebû Zâhid Abdülfettâh b. Muhammed el-Mahzûmî. *Leme'hât min târîhi's-sünne ve 'ulûmi'l-hadîs*. Beyrut: Matbûâtü'l-İslâm, 1404/1984.
- Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ'*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3. Basım, 1408/1988.
- Bâcû, Mustafa Sâlih. "Vercelânî, Ebû Ya'kûb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/50-51. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Beroje, Sahip. "Şafii'nin Sünnetin Kur'an'a Arzı Yöntemine Sünnetin Beyan Vasfı Çerçevesinde Yaklaşımı". *Uluslararası İmam Şafî Sempozyumu*. thk. Mehmet Bilen. 860-877. İstanbul, 2010.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Delâ'ilü'n-nübüvve*. thk. Abdülmu'tî Kal'acî. 7 Cilt. Kahire-Beyrut: Dâru'r-Reyyân li't-Turâsî-Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *el-Medhal ilâ Kitâbi's-Sünen*. 2 Cilt. Kahire-Beyrut: Dâru'l-Yesr-Dâru'l-Minhâc, 1437/2017.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âşâr*. thk. Abdul Mu'tî Emin Kal'acî. 15 Cilt. Dimaşk-Kahire: Dâru Kuteybe-Dâru'l-Vefâ, 1412/1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şâhîh*. thk. Muhammed Tâmir, Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1432/2011.
- Cûzcânî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ya'kûb b. İshâk es-Sa'dî. *Ahvâlü'r-ricâl*. thk. Abdülâlîm Abdülâzîm el-Bestevî. Pakistan: Akademi, ts.
- Çakın, Kamil. "Hadisin Kur'an'a Arzı Meselesi". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34 (1993), 237-262.
- Çakır, Furkan. "Hadislerin Kur'an'a Arzının Suiistimali". *Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 7/1 (Haziran 2021), 145-175.
- Damînî, Musfîr Garîmullâh. *Me'âyis naqd Mutûnu's-Sünne*. Riyad: Câmiatu el-İmâm Muhammed b. Suûd, 1404/1984.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'ü Turâsî'l-Arabî, 1413/1993.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *Ta'likâtü't-Dârekutnî*. thk. Halil b. Muhammed el-Arabî. Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-İslâmiyye, 1414.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân. *Sünen*. thk. Abdülganî Mestû. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.
- Ebu Şehbe, Muhammed. *Difâ'u 'ani's-sünne ve şübehi'l-müsteşrikîn ve'l-kuttâbi'l-mu'âsirîn*. Kahire: Mektebetü's-sünne, 1409/1989.
- Ece, Abdurrahman. "Hadislerin Hadislerle Anlaşılması". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/34 (30 Aralık 2018), 163-190. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.446688>
- Ferâhîdî, Ebû Amr er-Rebî' b. Habîb b. Amr el-Ezdî el-Basrî. *el-Câmi'u's-şâhîh (el-Müsned)*. Umman: Vizâratü'l-Evkâf, 1432/2011.
- Güleç, Hüseyin. "Âhâd Haberlerin Kur'an'a Arzı". *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2017), 1-17.
- Güzel, Fatih. *Arapça Sözlük*. İstanbul: Akvaryum, 2014.
- Hansu, Hüseyin. *Mutezile ve Hadis*. Ankara: Otto, 3. Basım, 2018.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*. thk. Ebû Abdullâh es-Sûrakî. Haydarâbâd: Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1357.
- Herevî, Ebû İsmâil Abdullâh b. Muhammed b. Alî el-Ensârî. *Zemmü'l-ke'lâm ve ehlih*. thk. Abdurrahmân Abdülâzîm eş-Şiblî. 6 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1418/1998.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn. *Mecmeu'z-zevâid Tercümesi*. çev. Adem Yerinde. 20 Cilt. İstanbul: Ocak, 2. Basım, 2015.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûreddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecma'u'z-zevâ'id ve menba'u'l-fevâ'id*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1988.
- İbn Abdülber en-Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh el-Kurtubî. *Câmi'u beyânî'l-ilm ve fazlîhî ve mâ yenbağî fi rivâyetihî ve hamlîhî*. thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî. 2 Cilt. Suudî: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1414/1994.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâlihî ed-Dimaşkî. *Tabakâtü 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Ekrem el-Bûşî, İbrâhîm ez-Zeybek. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1417/1996.

HADİSLERİN KUR'AN'A ARZI İLE İLGİLİ RİVAYETLERİN TAHRİC VE TAHLİLİ

- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi du'afâ'i'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvad. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed el-Ukberî. *el-İbânetü'l-kübrâ*. thk. Ridâ Mu'tî vd. 9 Cilt. Riyad: Dâru'r-Ra'ye, ts.
- İbn Ebî Hâtîm, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. thk. Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1371/1952.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *el-İmtâ' bi'l-erba'îne'l-mütebâyineti*. thk. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfîf. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-Şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbiddîn el-Hatîb, Muhammed Fuâd Abdülbâki. 13 Cilt. Kahire: Dâru'r-Reyyân li't-Turâsî, 1407/1987.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Lisânu'l-Mizân*. thk. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. b.y.: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâm, 1423/2002.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tabakâtü'l-müdellesîn*. thk. Âsım b. Abdullah el-Kureyvitî. Umman: Mektebetü'l-Menâr, 1403/1983.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Tehzîbü't-tehzîb*. 13 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kitâbü'l-İslâmiyye, 1414/1994.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût, Âdil Mürşid. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-İhkâm fi uşûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Dâru'l-Âfâk, 1403/1983.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Ahmed el-Büstî. *Kitabü's-şîkât*. 9 Cilt. Dekken (Hindistan): Dâiratü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni. *Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- İbn Maîn, Ebû Zekeriyâ Yahyâ. *et-Târîh*. thk. Ahmed Muhammed Nürseyf. 4 Cilt. Mekke: İhyâ Turâsî'l İslâm, 1399/1979.
- İbn Şâhin, Ebû Hafîs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî. *Târîhu esmâ'id-đu'afâ' ve'l-kezzâbîn*. thk. Abdürrahîm Muhammed Ahmed el-Kâşgarî. Medine: y.y., 1409/1989.
- İbnü'l-Fevzî, Rifâat Abdülmuttalib. *Tevşîku's-Sünne fi'l-karni's-şânî'l-hicrî*. Mısır: Mektebetü'l-Hanâneçî, ts.
- İbnü'l-Mukrî, Ebû Bekr Muhammed b. İbrâhîm b. Alî el-İsfahânî. *Mu'cem*. thk. Ebî Abdurrahmân Âdil b. Sa'd. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî. *Ulûmü'l-hadîs*. thk. Nûreddin İtr. Beyrut-Dımaşk: Dâru'l-Fikr el-Muâsir-Dâru'l-Fikr, 11. Basım, 1436/2015.
- Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn. *Qavâ'idü't-tahdîs min funûni muşalaḥi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Keleş, Ahmet. *Hadislerin Kur'an'a Arzi*. İstanbul: İnsan, 6. Basım, 2020.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Muhammed İbrâhîm el-Hifnâvî, Mahmûd Hâmid Osmân. 12 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423/2002.
- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân. *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 35 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1403/1983.
- Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Mustafa Çağrı vd. 5 Cilt. Ankara: DİB, 6. Basım, 2017.
- Müstağfirî, Ebü'l-Abbâs Ca'fer b. Muhammed b. el-Mu'tez el-. *Fezâ'ilü'l-Ḳur'ân*. thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1427/2006.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Ḍu'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Bûrân ed-Dannâvî, Kemâl Yûsuf el-Hût. Beyrut: Müessesetü'l Kutubü's-Sakafî, 1405/1985.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en. *et-Takrîb ve't-teysîr*. Ankara: Mütercim, 2017.
- Özdemir, Ahmet. *Er-Rebî B. Habîb ve El-Câmiu's-Sahîh adlı eseri*. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2017.
- Özdemir, Ahmet. "Hâricî/İbâdî Gelenekte Sünnetin Teşri Değeri". *Amasya İlahiyat Dergisi* 14 (30 Haziran 2020), 197-227. <https://doi.org/10.18498/amailad.673183>
- Özdemir, İbrahim. "İmam Şâfî'de Hadislerin Kur'an'a Arzi". *Diyanet İlmî* 54 (2018), 13-38.
- Özmen, Ramazan. "İbâdiye Mezhebinin Hadis Anlayışı Sâlih b. Ahmed b. Seyf el-Bûsâidî, Rivâyetü'l-Hadîs inde'l-İbâdiyye (Dirâse Mukârana)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 7/2 (30 Eylül 2007), 291-298.

- Polat, Salâhaddin. "Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri". program adı: Tartışmalı İlmî Toplantılar, 1995.
- Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybeg b. Abdillâh. *eş-Şu'ûr bi'l-ûr*. thk. Abdürezzâk Hüseyin. Umman: Dâru Ammâr, 1409/1988.
- Sâgânî, Ebü'l-Fezâil Radiyyüddîn Hasen b. Muhammed. *el-Mevzû'ât*. thk. Necm Abdurrahman Halef. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn, ts.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Ecvibetü'l-merdiyye fî mâ üs'ile 'anhü mine'l-eĥâdîsi'n-nebeviyye*. thk. Muhammed İshak Muhammed İbrâhim. 3 Cilt. Riyad: Dâru'r-Râye, 1418/1997.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Maĥâşidü'l-ĥasene fî beyâni keşîrin mine'l-eĥâdîsi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. thk. Muhammed Osman el-Huşt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbü'l-Arabî, 1405/1985.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *Fethu'l-muġis bi-şerĥi Elfıyyeti'l-ĥadîs li'l-İrâkî*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Sibâî, Mustafa. *es-Sünne ve mekânâtühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1430/2010.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî. *Miftâhu'l-cenne fi'l ihticâc bi's-sünne*. Medine: Câmîatü'l-İslâm, 3. Basım, 1409/1989.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr el-Hudayrî. *Tedribü'r-râvî fi şerĥi Takrîbi'n-Nevevî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1440/2019.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1410/1990.
- Şâfiî, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *er-Risâle*. thk. Muhammed Seyyîd Keylânî. Kahire: Mustafâ el-Bâbî, 1388/1969.
- Şâtîbî, Ebü İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî. *el-Muvâfakât*. thk. Ebü Ubeyd Âl Selmân. 7 Cilt. b.y.: Dâru İbn Affân, 1417/1997.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-kebir*. thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'ü Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1422/2002.
- Tehânevî, Zafer Ahmed b. Latîf el-Osmânî. *Ķavâ'id fi 'ulûmi'l-ĥadîs*. thk. Abdülfettâh Ebü Gudde. Pakistan: Mektebetü'l-Kur'an, 1437.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Sünen*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1437/2016.
- Ukaylî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr b. Mûsâ. *ed-Đu'afâ'ü'l-kebir*. thk. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984.
- Vercelânî, Ebü Ya'küb Yûsuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî. *Kitabü't-Tertîb fi's-Sahîh min ĥadîs'i-Rasûl*. thk. Nûruddîn Abdullah b. Humeyd es-Sâlimî. Umman: Maskat, 1424/2003.
- Yılmaz, Abdurrahman. *Zayıf Hadisleri Takviye Yöntemleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2017.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî. *Dîvânü'd-đu'afâ' ve'l-metrûkîn*. thk. Hammâd b. Muhammed. Mekke: Mektebetü'n-Nahdâ, 2. Basım, 1387/1967.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî. *el-Muġnî fi'd-đu'afâ'*. thk. Hâzm el-Kâdî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî. *Mizânü'l-i'tidâl*. thk. Muhammed Rıdvân Arkasûsî vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1438/2017.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1402/1982.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ķarbî'l-İslâmîyye, 1424/2003.
- Zehebî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî. *Tezkiretü'l-huffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.
- Zirikî, Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm, 15. Basım, 1423/2002.